

Mevlânâ

ARAŞTIRMALARI

-7-

Editör:
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu
Doç. Dr. Yakup Şafak

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

7

Editörler:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

Doç. Dr. Yakup Şafak

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI -7

Editörler: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu,
Doç. Dr. Yakup Şafak

Mevlânâ Araştırmaları Derneği Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Mustafa Arslan,
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu,
Doç. Dr. Yakup Şafak

Akçağ Yayınları: 1719
Yeni Türk Edebiyatı: 146

1. Baskı / Ankara 2021

ISBN: 978-605-342-701-8

*Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukuki sorumluluk yazarına aittir.*

Sertifika No.: 44397

© Akçağ Yayınları 2021

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı
48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Osman Tan Cad. No. 37/B Balgat-Ankara
Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 Faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr
www.akcag.com.tr

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI 7

Editörler:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

Doç. Dr. Yakup Şafak

Mevlânâ Araştırmaları Derneği Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,

Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Mustafa Arslan,

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Doç. Dr. Yakup Şafak

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	9
Afganistanlı Şair Ve Mevlânâ Âşığı Haydarî-i Vucûdî	13
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu	
اتحاد و وحدت گوهری (Birleşme ve Özde Birlik)	29
حیدری وجودی (Hayderî-i Vucûdî)	
Mesnevî'nin Fransızca Çevirisine Önsöz.....	37
Prof. Dr. Eva de Vitray-Meyerovitch, Çev. Dr. Mehmet Yazgan	
Mevlânâ ve Sa'âtî.....	71
Dr. Muḥammed 'Alî Muvahḥid, Çev. Orhan Ceyhan	
Mesnevî'nin Yazılışı ve En Doğru, En Eski Yazmaları.....	77
Prof. Dr. Feridun Nâfız Uzluk, (Yayına Hazırlayan: Nuri Şimşekler)	
Üsküdar Mevlevihânesi Son Postnişini Ahmed Remzi Dede'nin Soy Risalesi	113
Doç. Dr. Yakup Şafak	
Halebli Dervîş 'Alî El-Mevlevî'nin Kürdîlihicâzkâr Âyîn-i Şerîfi	133
Dr. Timuçin Çevikoğlu	
Mesnevî'nin Manzum Türkçe Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Tercümesi Üzerine	187
Dr. Selman Karadağ	
Mesnevî Neşirleri Ve Araştırmacıların Mesnevî Yazma Nüshaları Hakkındaki Tespitleri.....	205
Malik Uğur Dadak	

Fîhi Mâ Fîh’in Yazma Nüshaları	221
---	------------

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu- Mazlum Özkan

“Mektûbât-i Mevlânâ Celâleddîn-i Belhî-i Rûmî” Kitabının Yeniden Gözden Geçirilmesi ve Kitap Hakkında Yapılan Eleştirilerin Eleştirisi	251
---	------------

Prof. Dr. Tevfik-i Subhânî, Çev. Tolga Gücük

Mektûbât’ın Yazma Nüshaları.....	273
---	------------

Tolga Gücük, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Ney’den Gelen Mesaj.....	281
---------------------------------	------------

Prof. Dr. Ali Temizel

Mevlânâ’nın Eserlerinde Olgunlaşma Aşaması Olarak “Ayrılış” ve “Yolculuk” Arketipleri	295
--	------------

Prof. Dr. Ahmet İçli

Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî’nin Mesnevî Şerhinin Yazma Nüshaları	325
--	------------

Seyhan Kardeş

Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî’nin Mesnevî-i Şerîf Şerhi’nin V. Cilt Yazma Nüshaları	335
---	------------

Zeyneb Jawadi

NEY'DEN GELEN MESAJ

Ali Temizel*

Bilindiği üzere bütün dinlerde, tasavvufi, siyasî düşüncelerde, edebî akımlarda, halk destanlarında, mitolojilerde ve benzeri alanlarda birçok sembol kullanılmakta ve bazı ritüeller, sembollerle açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak tarih boyunca, alimler, mutasavvıflar, filozoflar, şairler, kanaat önderleri çoğu zaman mesajlarını ve söylemek istedikleri bir konuyu mecaz ve teşbih türüyle, istiare yoluyla anlatmak istemişlerdir. Anlatımı güzelleştirmek amacıyla istiare sanatı Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında benzer şekilde kullanılmıştır. Mevlâna Celâleddîn Rûmî de anlatımı ve manayı güzel ve etkili ifade etmek için, eserlerinde istiare edebî sanatını kullanan önemli alimlerden ve mutasavvıflardandır.

Mesnevî'de suret-mana ikilisi, güneş-gölge, deniz-köpük, Mecnûn-Leylâ, çiçek-meyve gibi istiarelerle anlatılır¹. Mesnevî'de dilin ilâhî hakikatleri anlatmadaki yetersizliği ve anlatımın gereği olarak mecazi bir dil kullanılır. İnsan-ı kâmilî sembolize eden “Ney” kavramının tasavvufî edebiyatta ve mûsikîde çok önemli bir yeri vardır.

Farsçada kamış anlamına gelen nây kelimesi Türkçede neye dönüşmüştür. Ney üfleyene nâyî, yani neyzen denir. Kamıştan yapılmış en eski müzik aletlerine Mezopotamya'daki kazılarda rastlanmıştır². Ney ile ilgili ilk buluntulardan biri, Paris'teki Louvre Müzesi'ndeki M.Ö. 5000 yıl öncesi eski Mısır'a ait taş üzerine işlenmiş bir neyzen resmidir³.

Ney, tek parça dokuz boğumlu bir kamışın içi boşaltılıp üzerine adına perde denilen peş peşe yedi delik açılmak suretiyle yapılır. Sarı ve budaklı bir çeşit kamıştan yapılan neyin ilk ve son boğumuna altın, gümüş veya pirinçten yapılan ve “parazvâne” denilen bilezikler takılır⁴.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı, Konya, 0505.3777106, temizel46@yahoo.com

¹ Ceyhan, Semih, “Mesnevî”, *DİA = Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 325-334.

² Uygun, Mehmet Nuri, “Ney”, *DİA*, c. 33, İstanbul 2007, s. 68-69.

³ Kudsi Ergüner, *Ayrılık Çeşmesi-Bir Neyzenin Yolculuğu*, İstanbul, 2003, İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 211.

⁴ Uygun, a.g.m., s. 68-69.

Neyin icadıyla ilgili olarak Hz. Peygamberin, ilahî aşkın sırrını Hz. Aliye söyledikten sonra Hz. Ali'nin bu sırrın manevî ağırlığına dayanamayıp onu susuz bir kuyuya bağırdığı ve daha sonra bu kuyudan çıkan kamışlardan her rüzgâr estiğinde, bu sırrın etrafa yayıldığı yolunda bir menkıbe anlatılır⁵.

Ney eskiden beri Türk musikisinin ve özellikle tekke musikisinin en önemli sazı olmuştur. Neyde bulunan yedi adet delik, tasavvufî düşüncede “yedi esma” olarak yorumlanmaktadır ve ney insan-ı kâmilî temsil etmektedir.

Mesnevî'nin “Dinle bu ney...” veya “Dinle neyden...” diye başlaması ve Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin neye ayrılması, Mevlevîlik tarikatında ona farklı ve önemli bir yer kazandırmıştır. Bundan dolayı ney, Mevlevîlik tarikatında “nây-ı şerif” olarak bilinmektedir.

1 بشنو این نی چون شکایت می کند
از جدایی ها حکایت می کند

Bu neyin nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle. O, ayrılıkları anlatmaktadır.

2 کز نیستان تا مرا بیرده اند
در نفیرم مرد و زن نالیده اند

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek ve kadın inlemektedir.

3 سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

Özlem derdini açıklayabilmem için, ayrılık acılarıyla parça parça olmuş bir gönül isterim.

4 هر کسی کاو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

Aslından, vatanından uzaklaşmış olan her kes, tekrar kavuşma zamanı arar.

5 من به هر جمعیتی نالان شدم
جفت بد حالان و خوش حالان شدم

Ben her toplulukta ağlayıp inledim; iyilere ve kötülere eş oldum.

6 هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1990, Akçağ Yayınları, s. 390.

Herkes kendi düşüncesine göre bana dost oldu; içimdeki sırlarımı aramadı.

7 سر من از نالهء من دور نیست

لیک چشم و گوش را آن نور نیست

Benim sırrım, ağlayışından uzak değil; fakat gözün ve kulağın o ışığı yoktur.

8 تن ز جان و جان ز تن مستور نیست

لیک کس را دید جان دستور نیست

Beden ruhtan; ruh bedenden gizli değil; ancak kimsenin ruhu görmesine izin yok.

9 آتش است این بانگ نای و نیست باد

هر که این آتش ندارد نیست باد

Bu neyin sesi ateştir, yel değil; kimde bu ateş yok ise, yok olsun.

10 آتش عشق است کاندنر نی فتاد

جوشش عشق است کاندنر می فتاد

Neye düşen aşk ateşidir; Şaraba düşen aşk coşkudur.

11 نی حریف هر که از یار برید

پردههایش پردههای ما درید

Ney, dostundan ayrılanın arkadaşıdır; perdeleri, bizim perdelerimizi yırttı.

12 همچو نی زهری و تریاقی که دید؟

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید؟

Ney gibi bir zehri ve panzehri kim gördü? Ney gibi bir dostu, özlem çeken kim gördü?

13 نی حدیث راه پر خون می کند

قصههای عشق مجنون می کند

Ney, kanla dolu bir yolu anlatıyor; Mecnun'un aşk hikâyelerini anlatıyor.

14 محرم این هوش جز بی هوش نیست

مر زبان را مشتری جز گوش نیست

Bu anlayışın sırdaşı, akılsızdan başkası değil; dilin de kulaktan başka müşterisi yok.

15 در غم ما روزها بی گاه شد

روزها با سوزها همراه شد

Kederimizde günler vakitsiz oldu; günler yanırlarla yoldaş oldu.

16 روزها گرفت گو رو پاک نیست

تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست

Günler gittiyse gitsin, korku yok. Sen kal. Ey kendisi gibi pak bulunmayan!

17 هر که جز ماهی ز آبش سیر شد

هر که بی روزی است روزش دیر شد

Balıktan başka herkes suya doydu; rızkı olmayanın günü uzadı.

18 در نیابد حال پختهه هیچ خام

پس سخن کوتاه باید والسلام

Olgunun halini ham kişi asla anlamaz, Öyleyse söz kısa olmalı, vesselâm.

Neynâme de denilen Mesnevînin bu ilk on sekiz beytinde ilk önce insanın kendi aslından ayrılış hikâyesine işaret edilir. Ardından ayrılık yaşamamış insanın, ayrılık derdinin hikâyesini anlayamayacağından söz edilir. Arkasından özetle insanlara aşağıdaki hususlar hatırlatılmakta ve bazı mesajlar verilmeye çalışılmaktadır:

Aslında herkes aslına bağlı kalır ve ondan ayrılmaz.

Mutasavvıflar, insanın ruhlar aleminden başlayan ayrılık hikâyesini halka anlatmaktadırlar.

Mutasavvıflar, insanın ruhlar aleminden başlayan ayrılık hikâyesini halka anlatırken herkes, ariflere kendi penceresinden ve kapasitesinden bakmaktadır.

İnsanın içindeki duygu ve düşünceleri, kendisinin söz ve davranış aynasında ortaya çıkmaktadır.

Biz insan olarak ruh ve beden arasındaki bağı anlayamayız.

Evliyalar doğruyu söylemekte ve doğru yolu hatırlatmaktadırlar. Bundan dolayı evliyaların sözü yakıcıdır.

Aşk, yani yaratana doğru olan ilahi aşk, tüm varlıkta hareket halindedir ve bu hareket kesintisiz devam etmektedir.

İnsan-ı kâmil, dünyaya ait işlerin bağımlığından kurtulan ve aşkın tehlikeli yollarından bahseden ve bunları açıklayan insandır.

Yalnızca fena (yok olma) makamına ulaşmış insanlar, rabbanî sırlardan haberdar olabilirler.

Âşıkların istek derdi asla bitmez.

Eğer ömrümüz hakikat yolunda geçmişse, geçen ömürden kaygı duymamamız gerekir.

Âşıklar, aşksız ve ulaşma, kavuşma isteği olmadan yaşayamazlar.

Cahillerin kâmil olan insanların sözünü anlayamayacağından ve dolayısıyla sözü kısa tutmanın gerekliliğinden söz edilmektedir.

Mesnevînin kaleme alınmasını takip eden 14. yüzyıldan sonra Mesnevînin Farsça ve Türkçe tercüme ve şerhleri yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda özellikle ilk on sekiz beytin şerhleri daha fazla bir yer tutmakta ve önem arz etmektedir. Mesnevî şârihlerinin büyük bir çoğunluğu, ney ve bununla ilgili olarak neyistan istiaresini çok kullanmışlardır. Şarihlerin ney ve ney ile ilgili olarak neyistan kelimesini ön planda tutmaları, ney ile insân-ı kâmil arasında, yani ney ile Mevlâna arasında ilgi kurmalarından kaynaklanmaktadır.

Ney ayrıca, Mesnevî şârihleri tarafından Hz. Muhammed, Hakikât-i Muhammedî, Vücûd-i Muhammed, Ruh-ı Mustafa, Hz. Âdem, Hz. Havva ve Hz. Mevlâna ile, vücut ve kalp ile, Şems-i Tebrîzi, mürşid-i kâmil, merd-i kâmil, pîr-i mükemmel, ârif ve âkil insan ile de ilişkilendirilmiştir⁶.

Aslında Mevlâna “dinle neyden” derken neyi değil de neyi üfleyeni dinlememizi ve anlamamızı işaret etmiş olmalıdır. Yani insan-ı kâmil’in içine ruh üfleyen Allâh’ı dinlememiz, anlamamız ve onun kanunlarına uymamız gerekmektedir. Bütün insanlar yaratılırken insan-ı kâmil olarak yaratılmaktadırlar. Çünkü Allah, Kur’an-ı Kerim’de Tîn suresinde; incire, zeytine, Sina dağına ve emin beldeye yemin ettikten sonra “Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.”⁷ buyurmaktadır. Burada “Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.” ayetiyle daha sonra insanın anne karnındayken başlayan süreçten itibaren bulunduğu aile, ortam, çevre, öğrendikleri ve diğer şartlarla iyi veya kötü yönde şekillenebileceğine işaret edilmektedir.

Yani, Allah, insanı ruh ve beden kabiliyetleri bakımından canlıların en mükemmeli kılmıştır. Surede “En güzel biçimde yarattık” ifadesi bunu belirtmektedir. İnsan serbest iradesi ile ya bu yeteneklerini güzel kullanarak “kâmil insan” olacak, ya da aksi yönünü tutarak şuurlu varlıkların ve canlıların en aşağı derecesinde yer alacaktır⁸.

⁶ Demirel, Şener, “Mesnevî’nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu- 14-16 Aralık 2006 Konya, Bildiriler Kitabı*, Konya 2007, s. 149-191.

⁷ *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara, 1993, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 596, Tîn Suresi, 4-5.

⁸ *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 596.

Ney üfleyen kişiye neyzen denilmektedir. Türk musiki tarihinde çok sayıda neyzen yetişmiştir. XIII. yüzyılda Kutbünnâyî Hamza Dede, XVIII. yüzyılda Kutbünnâyî Şeyh Osman Dede ve III. Selim, XIX. yüzyılda Abdülbâki Nâsır Dede, Hamâmezade İsmail Dede, son dönemlerde ise Giriftzen Asım Bey, Nurullah Kılıç, Neyzen Tevfik, Süleyman Ergüner, Niyazi Sayın gibi bazı isimler sayılabilir⁹.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Mevlâna'nın Mesnevisine yapılan tercüme ve şerhlerde "Ney" ve "Neyden alınan mesaj" konusuna defalarca dikkat çekilmiş ve birçok açıklama ve yorum yapılmıştır.

Mevlâna'nın yaşadığı dönemden hemen sonra başlamak üzere Mevlâna ve neyi hakkında birçok şair, mutasavvıf ve devlet adamı şiir söylemiş, Mevlâna ve neyi övmüştür. Bunlardan bir tanesi de Osmanlı coğrafyası dışında kalan Türk devlet adamlarından Karakoyunluların büyük hükümdarı Mirza Cihanşah Hakikî (1397-1467)'dir. Mirza Cihanşah Hakikî'nin Mevlâna'dan yaklaşık yüz elli yıl sonraki bir dönemde yaşaması, onu önemli kılmaktadır. Ayrıca Türkçe, Farsça ve Arapçayı iyi bilmesi ve bu dillerin yaşadığı coğrafyanın kültür edebiyat, siyaset ve devlet yönetiminden haberdar bir Türk hükümdar olması Mevlâna ve ney hakkındaki şiirlerine ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Mirza Cihanşah Hakikî, aşağıda Farsçadan Türkçeye tercümesi yapılan mesnevisinde adeta Mevlâna ile aynı kelimeleri kullanarak ağlayan neyin ciğeri yaktığını, gönülde sevda ateşini yakarak tüm gönül dünyasını yağmaladığını, neyin acı ve dert olduğunu, ama gönül hastalarının ilacı olduğunu, insanoğlunun neyin ağlamasına ve ıstırap içinde olmasına sebep olduğunu *فصل هم در بیان نی* başlığı altında şu şekilde ifade etmektedir¹⁰:

راه معنی کن طلب ای بوالبشر
یک نفس بشنو ز من نقل دیگر

Ey insanoğlu mana yolunu iste. Bir kez benden başka bir hikâye dinle.

وصل دلبر گلستان روزنست
نی زناله برجگر آتش زنست

Sevgiliyle buluşmak, aydınlık bir gül bahçesidir. Ağlayan ney ciğeri ateşe vermektedir.

نی به دل گر آتش سودا زند
ملک دل را برسر یغما زند

⁹ Uygun, a.g.m., s. 68-69.

¹⁰ Temizel, Ali "Mirza Cihanşah Hakikî ve Mevlâna, Ney ve Mevlâna'nın Mezarı Hakkındaki Şiiri", *Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Konya 2007, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 55-72.

Eğer ney gönle sevda ateşini yakarsa, gönül dünyasını tamamen yağmalar.

هر که عاشق نیست اندر بانگ نی
غافلست از نغمه و آهنگ نی

Neyin sesinin içeriğine âşık olmayan kimse, neyin güzel sesinden ve ahenginden gafildir.

نی سراسر سوز و درد و آتشست
جان بیماران عشق از نی خوشست

Ney tamamen acı, dert ve ateştir. Aşk hastalarının ruhu ney ile mutludur.

بر جگر آتش زنی از نی بود
عاشق اندر سوز وی لاشی بود

Ciğerdeki ateş neydendir. Onun yanmasında aşığın hiçbir önemi yoktur.

من حدیث ناله گر از نی کنم
بس دل سوزنده را لاشی کنم

Ben neyin ağlamasından söz ediyorum. Yanık gönlü çokça yağmalıyorum.

هر گرا دردی بود از غم نصیب
گر بسوزد خویش را نبود عجیب

Derdi olan her kulun gamdan nasibi vardır. Eğer kendini yakarsa bunda şaşılacak bir şey yoktur.

نی ز آه و ناله درد افزون کند
عابد سجاده را معنون کند

Ney, ah ederek ve ağlayarak derdi artırır. Namaz kılan kulu mecnun yapar.

نی اگر با عشق افزاید فغان
ز آتش اندر آتش آید سوختگان

Ney, eğer aşkla feryadı artırırsa, ateşin içinden aşkla yanmış olanlar çıkar.

مثل نی آشفته و بی چاره نیست
جز فراق و سوز از وی چاره نیست

Ney gibi perişan ve zavallı yoktur. Onun ayrı düşmesinden ve yanmasından başka çare yoktur.

آه و درد و سوز نی از آدمیست
آدمی را سوز نی خوش عالمیست

Neyin feryadı, derdi ve yanması insanoğlundan dolaydır. Neyin yanması insanoğlu için güzel bir dünyadır.

هر که اندر سوز نی شیدا بود
داغ درد اندر دلش پیدا بود

Neyin ateşi içinde âşık olan kişinin gönlünde dert ateşi ortaya çıkar.

هر که را پیدا بود داغ فراق
سوزد اندر آه و درد اشتیاق

Kendisinde ayrılık ateşi çıkan kimse ah ve aşk derdi içinde yanar.

Mirza Cihanşah Hakikî, Mevlâna, Mesnevîsi ve Mevlevîlik kültürü ile özdeşleşen ney hakkında gazellerinde de kendisi ve ney hakkında şöyle söylüyor:

نی شکسته فغان می کند ز ناله هجر
صدای نکته چنگ و دف و رباب چراست¹¹

Kırık ney, ayrılık sesleriyle inliyor; çengin, defin ve rebâbın niçin sesi var?

حقیقی ناله و فریاد می زند چون نی
از آن سبب نفس او بسوز و ساز برآید¹²

Hakîkî, ney gibi inleyip feryat etmektedir. O sebepten dolayı onun nefesi yanık ve yakıcı çıkmaktadır.

Mirza Cihanşah Hakikî'nin yukarıdaki mesnevî ve beyitlerine ilave olarak altı beyitten meydana gelen ney از زبان نی başlıklı bir mesnevisi daha bulunmaktadır¹³.

Anadolu'da Mirza Cihan Hakikî'den yaklaşık elli yıl önce vefat eden XIV. yüzyıl şairlerinden Ahmedî (ö 1412), Mevlânâ'dan sonra beyitlerinde ney ile mesaj veren ilk şairlerdendir.

¹¹ Mirza Cihanşah Hâkikî, دیوان فارسی - ترکی، به کوشش فروز رفاهی علمداری، تهران، 1385، انتشارات فیروزان، ص. 113، شماره غزل، 26.

¹² Veyis Değirmençay, *Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Farsça Şiirleri (Dîvân-ı Hakîkî)*, Erzurum, 2004, s. 55, Gazel no: 59.

¹³ Mirza Cihanşah Hâkikî, همین دیوان، ص. 41-42.

Bu mesnevînin Farsça beyitleri ve Türkçe tercümesi için bakınız: Temizel, *a.g.m.*, s. 68.

Didüm ki fûrkatünde nice yanam inleyem
Didi ki sûz u nâlesüz olmaz ney ü rebâb¹⁴

(Ayrılığında ne zamana kadar yanıp inleyeyim dedim.
Yanma ve inleme olmadan ney ve rebab olmaz dedi.)

Konunun önemini ortaya koymak ve geçmişteki ilgi ve alakayı hatırlatmak için aşağıda değişik yüzyıllarda Osmanlı döneminde “ney” hakkında şiir söyleyen ve buna bağlı olarak Mesnevînin ilk on sekiz beytini konu edinen çalışmalar yapan şair, mutasavvıf ve edebî şahsiyetlerin bazıları örnek olarak sunulmaktadır.

XIV. yüzyıl şairlerinden Kadı Burhâneddîn (ö.1398)’in Dîvânında ney ile ilgili birçok beyit bulunmaktadır. XV. yüz yıl şairlerinden Ahmet Paşa, Mesîhî, Ak Şemseddîn-zâde Hamdullah Hamdî, Karamanlı Aynî gibi şairler Divanlarında “ney” konusuna yer vermişlerdir¹⁵.

XV. yüzyılın önde gelen Halvetî şeyhlerinden mutasavvıf şair Dede Ömer Ruşenî (ö.1487) tarafından Ney-nâme isimli bir mesnevî yazılır ve bu mesnevîde Ney’in hikayesi ve mesajı bağımsız bir şekilde anlatılır. Konusunu Mesnevi’nin ilk on sekiz beytinden alan bu eser, tercüme ve şerh mahiyetindedir¹⁶.

XVI. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden Fuzûlî (ö.1556), Sakînâme adıyla da bilinen *Heft-câm* isimli Farsça bir mesnevî kaleme almıştır. Bir mukaddime ile yedi bölümden meydana gelen tasavvufî içerikli bu eserde Fuzûlî, ney, def, çeng, ud, tanbur, kanun ve mutrip gibi yedi farklı musiki aletiyle münazara yapmaktadır¹⁷.

XVII. yüzyıl Mevlevî şeyhi ve Mesnevî şarihlerinden İsmâil Rusûhî Ankaravî (ö.1631), Mesnevî’nin ilk on sekiz beytini ve anlaşılması zor bazı kelimeleri şerh eden *Fâtihu’l-ebyât* isimli bir risale kaleme almıştır¹⁸.

XVIII. yüzyıl Klasik Türk şiirinin büyük şairlerinden Şeyh Galib (ö.1799)’in Divân’ında ney ile ilgili birçok beyit ve ney redifli üç gazel bulunmaktadır¹⁹.

XIX. yüzyıl Encümen-i Şu‘arâ şairlerinden Osman Nevres’in, Keçeci-zâde İzzet Mollâ’nın ve diğer birçok şairin Divânlarında da ney ile ilgili birçok beyit bulunmaktadır²⁰.

¹⁴ Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, c.1, Ankara, 1995, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, s. 168

¹⁵ Zavotcu, Gencay, “Ney’in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşleniş”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Erzurum, 2009, s. 719-751.

¹⁶ Uzun, Mustafa, “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994, s. 81-82.

¹⁷ Karahan, Abdulkadir, “Fuzûlî”, *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996, s. 240-246.

¹⁸ Yetik, Erhan, “Ankaravî, İsmâil Rusûhî”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 211-213.

¹⁹ Zavotcu, a.g.m., s. 719-751.

²⁰ Zavotcu, a.g.m., s. 719-751.

Osmanlı döneminde Mesnevî'nin ilk on sekiz beytiyle ilgili Türkçe olarak çok sayıda tercüme ve şerh kaleme alınmıştır. Burada örnek olması için birkaç tanesi zikredilmiştir²¹.

Bilindiği üzere XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında Mevlevîhânelerde ney öğrenme ve öğretme faaliyetleri devam etmektedir. Edebiyat alanında da Fecr-i Âtî ekolüne sahip bir yazar olan Şehabeddin Süleyman (1885-1919), çıkardığı Safahat-ı Şiir ve Fikir dergisinde “Nâyîler” adıyla bir edebi ekol kurmaya çalışmıştır. İki sayı olarak yayımlanabilen bu derginin ilk sayısında Şehabeddin Süleyman, “Nâyîler: Yeni Bir Gençlik Karşısında” başlık makalesinde “Bahar-i Sefid Havza-i Medeniyeti” fikrini savunan Yahya Kemal'den duyduklarını tasavvufi birleştirmeye çalıştı²². Zira Yahya Kemal “İsmail Dede'nin Kâinâtı” başlıklı gazelinde şöyle söylemekteydi:

İsmail Dede'nin Kâinâtı²³

Mesnevî şevkini eflâke çıkarmış nâyız
Haşrede hem-nefes-i Hazret-i Mevlâna'yız
Sîne sürâh-be-sürâh kanar vecdinden
Teşne-i zevk-i ezel leb-be-leb-i sahbâyız
Şeb-i lâhûtda manzume-i ecrâm gibi
Lafz-ı bişnevle doğan debdebe-i ma'nayız
Meyi peymâne-be-peymâne döken sâkiden
Yine peymâne diler neşve-i ser-ta-pâyız
Şems-i Tebrîz hevâsıyla semâ üzre Kemâl
Dâhil-i dâire-i bâl u per-i Monlâ'yız.

Yahya Kemal'ın “Baharâbâd” başlıklı gazelindeki aşağıdaki beyit de “Ney” ve “Mevlânâ” konusunda dikkat çekicidir:

Mey'le Hâfız ney'le Mevlânâ'yı tezkâr eyleyen
Pür-terennüm kişver-i Rûm ü Acemler görmüşüz²⁴.

²¹ Mesnevî'nin ilk on sekiz beytiyle ilgili Türkçe olarak yapılan tercüme ve şerhler hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Şener Demirel, *Dinle Neyden-Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Çalışma*, Ankara, 2005.

²² Beşir Ayvazoğlu, *Ney'in Sırrı*, İstanbul, Haziran 2007, Kapı Yayınları, s. 84-85.

²³ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul, 1962, s. 95-96.

²⁴ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul, 1962, s. 99.

Şehabeddin Süleyman'ın amacı, Batı edebiyatı akımıyla beslenip Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı dönemin şairlerindeki samimi söyleyişi esas alarak “Nâyîler” adıyla yeni bir edebi topluluk oluşturmaktı²⁵. Şehabeddin Süleyman, Nâyîler'in Selçuklulara kadar inip eski mayayı bularak onu yeni bir estetikle vermek istediklerini, toplumun geçmişle bağlarının kopmasına yol açan köksüz yeniliklerin değil, toplumun ruhî esaslarına uygun olan yeniliklerle daha sağlam ve kalıcı adımlar atmak istediklerini dile getiriyordu. Buna bağlı olarak Nâyîler'in Osmanlı Türklüğünün esasına ulaştıklarını, mutasavvıfların piri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den ahz-ı nefes meslek edindiklerini söylüyordu. Nâyîlik'in aslında mayasında tasavvuf bulunan Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrindeki ruha dönmek olduğuna işaret ediyordu²⁶.

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), İstanbul'da Hilal Matbaasında 1335/1919'da yayınlanan *Dinle Neyden* isimli eseriyle de XX. yüzyılın başlarında neyin sesine kulak vermeye, neyden mesaj almaya ve ney ile mesaj vermeye çalışan yakın dönem şairlerdendir²⁷.

Dinle Neyden²⁸

Rûhum, ki aşkından îtilâ diler,
Üstünde titreyen hep göz yaşımdır.
Duyduğun bu sesler, bu iniltiler
Kendi kitabemdir, mezar taşımdır...

Senelerce andım seni yılmadan,
Ölürsem ne yazık anlaşılmadan!
Tanrıma bir kere secde kılmadan
Sana nezrettiğim dertli başımdır.

Gizlidir bu aşkın zevk, matemde,
İçinden ağlarsın güldüğün demde.
Bana yadigarın kaldı âlemde
Kırılmış bir ney ki son yoldaşımdır!

Ahmet Hamdi Tanpınar, Ney'in etkisi ile ilgili şöyle söylemektedir: “Ney yapıcı ve yıkıcı hilkatın sırrı olmuştur. Her şey, bütün kâinat onun nefesinde şekilsiz bir oluş

²⁵ Polat, Nazım H., “Şehâbeddin Süleyman”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 421-422.

²⁶ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 85.

²⁷ Bulut, Halil Adi, “Çamlıbel, Faruk Nafiz”, *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 195-196.

²⁸ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 129.

içinde değişiyordu²⁹. Refik Halid Karay, 1931 yılında Halep'te kaleme aldığı Bir İçim Su adlı kitabında yer alan "Ney Dinlerken" başlıklı yazısında şöyle demektedir³⁰:

"Ney söylüyor. İnsanda Allah'ın ihsanı olan dil nasıl şâyân-ı hayret bir uzuv ise, insanın icat ettiği bu ney de o kadar akla hayret veren bir âlet. Bazen göz sözden daha mükemmel meramını ifade etmez mi? Ney de böyle, nâtikadan daha belîğ konuşuyor. Bu kalplerin konuşuşu gibi bir şey... Kalp lisanı, ney lisanı... Zannediyorum ki Mecnun Leylâ'sına, Kerem Aslı'ya, Aşk Hüsn'e, Ferhat Şirin'e ve ben sevgilime ney lisanıyla hitap ederdik ..."

"Ney şimdi yalvarıyor, çektiklerini, dertlerini anlatıyor, hasretlerden, ayrılıklardan bahsediyor. Fakat düşmanlıksız bir şikâyet: Sanki eleminden memnun... Verdiği üzüntülerden sevdiğine hem sızlanıyor, hem memnunluk belirtiyor... "Artık çekirme, üzme yeter"! diyor. "Ne iyi ettin de beni inlettin, inletiyorsun!" diyor ve bu hoşnut iniltiiler uzuyor, ney bir türlü susmuyor, adeta susmaktan korkuyor; susar gibi olurken yeni bir helecan ile tekrar sevdiğine diller dökmeye ve takazalar etmeye başlıyor."

Bu şair ve yazarların dışında Edip Ayel (1894- 1957)³¹, Asaf Halet Çelebi (1907-1958), Arif Nihat Asya (1904 -1975), Feyzi Halıcı (1924-2017) ve Hilmi Yavuz gibi neyi konu edinen neyden mesaj alıp neyle mesaj veren birçok edebi şahsiyet de bulunmaktadır.

Sezai Karakoç, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini Mesnevi'den (Başlangıç) adıyla tercüme etmiş ve 1967 yılında Diriliş Dergisinde İslâmın Şiir Anıtlarından başlığı altında yayınlamıştır³².

Ayrıca Bekir Cevizci tarafından Mesnevînin ilk on sekiz beytini yorumlayan *Neynâme-Mevlânâ* isimli bulunmaktadır³³.

Sonuç:

Mevlâna'nın yaşadığı dönemden günümüze birçok edebî ve tasavvufî şahsiyet Mevlâna'nın Mesnevîsindeki ilk on sekiz beyte ve "ney" sembolüne ilgi duymuşlar ve bununla ilgili Türkçe tercüme ve şerhler yazmışlardır. Çoğu zaman da bizzat "ney" sembolünü şiirlerinde kullanmışlardır. Bütün bu çalışmalardan şu sonuca varılmıştır:

Ney, dünya ve nefsani isteklerden arınmış, nefsini Allah sevgisi ile doldurmuş kâmil insanı temsil etmektedir. Ney, sazlıktan kesildiği ve ayrı düştüğü için yanık

²⁹ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

³⁰ Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Ender Karay, İstanbul, 1982, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 3. Baskı, s. 137-139.

³¹ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 132.

³² Sezai Karakoç, *Mevlâna*, İstanbul, 2021, Diriliş Yayınları, 13. Baskı, s. 83-85.

³³ Bekir Cevizci, *Neynâme-Mevlânâ*, Konya, 2014, Çimke Yayınları.

ses çıkarmaktadır. İnsanoğlu da ruhlar aleminden dünyaya geldiği için dünyada acılar, hastalıklar, maddi sıkıntılar içinde üzüntü duymaktadır. Mevlâna, kâşîş iken ney olan kâmil insanı dinlemeyi tavsiye etmektedir. İnsanoğlu bu dinlemenin neticesinde dünyadaki yaşama telaşı içerisinde unuttuğu ve ayrı kaldığı aslını ve geldiği yer olan ruhlar âlemini hatırlar. Neyi dinlemek kâmil insanı dinlemek, yani insanlara ruhundan üfleyen Allah'ı dinlemektir, onun yasaklarını ve emirlerini hatırlamaktır ve Allah'a ulaşmak için nasıl yaşamamızın gereklerine işaret etmektedir. Mevlâna'nın sözlerini, yani neyin sırrını anlayabilmek için Mevlâna'nın kendi sözüyle "Hamdım, piştım, yandım" diyebilmektedir.

Kaynaklar:

- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara, 1993, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Ney'in Sırrı*, İstanbul, Haziran 2007, Kapı Yayınları.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî", *DİA = Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 325-334.
- Cevizci, Bekir, *Neynâme-Mevlânâ*, Konya, 2014, Çimke Yayınları.
- Değirmençay, Veyis, *Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Farsça Şiirleri (Dîvân-ı Hakîkî)*, Erzurum, 2004.
- Demirel, Şener, *Dinle Neyden-Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Çalışma*, Ankara, 2005.
- Demirel, Şener, "Mesnevî'nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu- 14-16 Aralık 2006 Konya, Bildiriler Kitabı*, Konya 2007, s. 149-191.
- Ergüner, Kudsi, *Ayrılık Çeşmesi-Bir Neyzenin Yolculuğu*, İstanbul, 2003, İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, c.1, Ankara, 1995, Akçağ Yayınları, 2.Baskı.
- Karahan, Abdulkadir, "Fuzûlî", *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996, s. 240-246.
- Sezai Karakoç, *Mevlâna*, İstanbul, 2021, Diriliş Yayınları, 13. Baskı.
- Karay, Refik Halid, *Bir İçim Su, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Ender Karay*, İstanbul, 1982, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 3. Baskı.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1990, Akçağ Yayınları.
- Temizel, Ali "Mirza Cihanşah Hakikî ve Mevlâna, Ney ve Mevlâna'nın Mezarı Hakkındaki Şiiri", *Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama*

Merkezi Mevlâna Araştırmaları Dergisi, Konya 2007, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 55-72.

Uygun, Mehmet Nuri, “Ney”, *DİA*, c. 33, İstanbul 2007, s. 68-69.

Uzun, Mustafa, “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994, s. 81-82.

Yetik, Erhan, “Ankaravî, İsmâil Rusûhî”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 211-213.

Zavotcu, Gencay, “Ney’in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşlenişi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Erzurum, 2009, s. 719-751.

میرزا جهانشاه حقیقی، دیوان فارسی - ترکی، به کوشش فروز رفاهی علمداری، تهران، 1385،
انتشارات فیروزان.